

Growing Up in the Shadow of War and the Reproduction of Jihadi Identity: The Role of Childhood in the Construction of Afghan Jihadi Commanders' Identities

Ziaulhaq Zargham¹, Masoud Hadjizadeh Meimandi^{2*}

1. Ph.D. Candidate in Sociology of Economics and Development, Yazd University, Yazd, Iran; ziaulhaqzargham@stu.yazd.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Sociology, Yazd University, Yazd, Iran (**Corresponding Author**); mhajizadeh@yazd.ac.ir

Original Article

Abstract

Background and Aim: The prolonged wars and conflicts in Afghanistan have raised a generation of children influenced by a warrior ethos and a pervasive sense of struggle. These experiences have profoundly shaped their aspirations, behaviors, and beliefs, embedding dreams of fighting and leadership into their identities. This study explores the reproduction of jihadist identity, focusing on how childhood experiences and conditions contributed to the formation of Afghan jihadist commanders' identities.

Data and Method: Data were collected through field research using qualitative methods, including semi-structured interviews with 29 participants. The data were analyzed and interpreted using grounded theory.

Findings: The study identified key factors influencing the reproduction of jihadist identity, including family and inter-generational interactions, cultural and social values, the environment of war and conflict, individual agency, and identity formation. These elements played a direct role in the reproduction of jihadist identity among Afghan commanders.

Conclusion: The prolonged state of war, internal group conflicts, and external interventions in Afghanistan have collectively contributed to the central phenomenon of the "reproduction of jihadist identity." This process reinforced a jihadist mindset characterized by adaptability, and xenophobia during the formative years of jihadist commanders. While fostering a sense of triumph and empowerment, it also imposed cultural and social constraints that further strengthening the jihadist mindset at both individual and societal levels.

Keywords: Afghanistan, Childhood, Jihadist identity, Jihadist commanders, Identity construction.

Key Message: The childhood experiences of jihadist commanders played a pivotal role in nurturing their enthusiasm and motivation for jihad, significantly shaping their social and cultural identities. Factors such as family interactions, living conditions, educational content, social norms, poverty, and the pervasive environment of war directly contributed to fostering a militant spirit during their formative years. These influences were so profound that many transitioned from adolescent combatants to adult leaders, perpetuating the cycle of jihadist identity.

Received: 08 December 2024

Accepted: 16 February 2025

Citation: Zargham, Z., & Hadjizadeh Meimandi, M. M. (2024). Growing up in the shadow of war and the reproduction of jihadi identity: The role of childhood in the construction of Afghan jihadi commanders' identities. *Journal of Social Continuity and Change*, 3(2), 519-541. <https://doi.org/10.22034/jscc.2025.22503.1195>

Extended Abstract

Introduction

In today's world, remarkable advancements have been achieved, leading many societies to prosperity and well-being. These advancements have created an environment where children can receive education, experience comfort, enjoy happiness, and engage in play. However, in some countries, war and violence have prevailed, rendering the concept of childhood unfamiliar and exposing children to immense and devastating hardships. For decades, Afghan children have been deprived of a conventional childhood, often assuming adult responsibilities instead. The majority of families rely on children as a source of labor, forcing them to perform tasks beyond their physical and mental capacities. The childhood of jihadi commanders unfolded in an environment marked by constant threats and inequality. This context shaped their ideological, psychological, and personal foundations in a way that enabled them to step into the role of jihadist commanders and pursue their paths according to their beliefs. Examining the childhood experiences of these commanders, who have played an undeniable role in Afghanistan's socio-political transformations underscores the significance of this research. The primary objective of this study is to analyze field data to explore the role of childhood in shaping the identity of jihadist commanders and its reproduction within Afghan society.

Methods and Data

This study uses a qualitative research approach and employs the systematic grounded theory method. Data collection was conducted through semi-structured interviews and purposeful sampling, involving 29 participants. Before entering the research field, local security and intelligence authorities were informed, and official written permission for the study was obtained. The study focuses on the childhood experiences of jihadist commanders who were actively engaged in warfare and held command positions after 2001. For data analysis, the study utilized open, axial, and selective coding techniques. During open coding, after conducting the first interview, the recorded audio was transcribed, and line-by-line coding was performed to identify key concepts. Subsequent interviews were designed based on the concepts identified in previous interviews to uncover new themes, subcategories, and core categories. In axial coding, the categories were organized around the central phenomenon, leading to the development of a paradigmatic model. Finally, in selective coding, a theoretical model was constructed, illustrating the cyclical process of jihadist identity reproduction.

Findings

The findings of this study highlight several key factors contributing to the reproduction of jihadist identity during the childhood of Afghanistan's jihadist commanders. These factors include family and intergenerational interactions, cultural and social values, the context of war and conflict, agency and identity, and the process of empowerment. These commanders grew up in poor farming and herding families, often experiencing despair and a sense of inferiority. Cultural and social values played a crucial role in their jihadist socialization. Religious schools (madrassa) shaped their ideological inclinations and beliefs, fostering a militarized worldview that nurtured a spirit and motivation for jihad. Many jihadist commanders who later held significant political and military roles spent their childhood and adolescence amid conflict, developing a form of adaptation to wartime conditions. As children, they actively engaged in identity formation and cultural production, shaping a sense of self that ultimately directed them toward leadership and jihad. The data analysis led to the identification of the study's central phenomenon "the reproduction of jihadi identity" which resulted in the development of a paradigmatic model and a theoretical model.

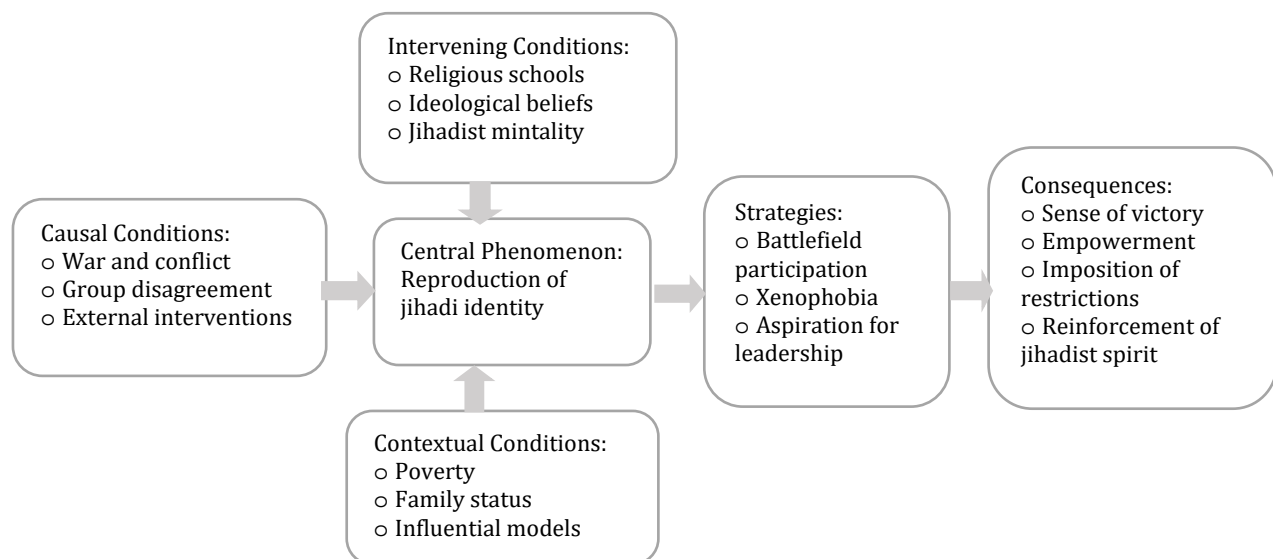

Figure 1 – The Paradigmatic Model of the Reproduction of Jihadist Identity

According to the theoretical model, multilayered instability, the reproduction of jihadist identity, and social inequalities and tensions continuously interact and reinforce one another. This cycle perpetuates the conditions that sustain and regenerate jihadist identity within society.

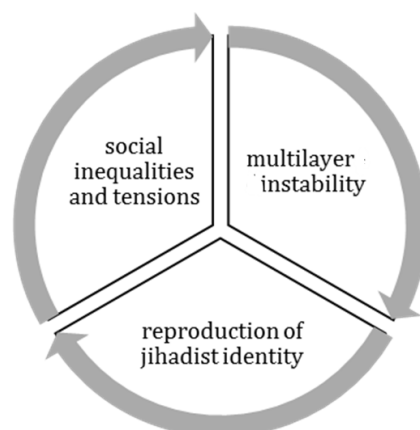

Figure 2 – Theoretical Model of the Reproduction of Jihadist Identity

Conclusion and Discussion

The paradigmatic and theoretical models present the final outcome of the study, providing answers to the research questions. The childhood of jihadist commanders was shaped by external interventions, war, conflicts, poverty, family status, influential models, religious schools, ideological beliefs, and jihadist tendencies, all of which contributed to their inclination toward jihad. Over time, they internalized jihadism as a core identity and played an active role in its reproduction. The findings indicate a direct relationship between the childhood experiences of jihadist commanders and the formation of their jihadist culture and identity. Several key factors including family and intergenerational interactions, cultural and social values, war and conflict, agency, and identity, have played a crucial role in constructing, preserving, reinforcing, and expanding jihadist identity.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

All ethical considerations, including confidentiality, trustworthiness, citation accuracy, respect for contributors, adherence to ethical data collection standards, and participant privacy have been taken into account by the researchers. All study participants were assured of the confidentiality of the research findings, and their involvement was fully voluntary.

Acknowledgments

This paper is based on the doctoral dissertation of the first author in the field of Sociology of Economics and Development at Yazd University. The authors appreciate the constructive comments from the dissertation reviewers and the anonymous reviewers of the present paper.

Funding

The authors did not receive any support for this research.

Authors' Contributions

Ziaulhaq Zargham: Data collecting, writing original draft, review, and editing.

Masoud Hajizadeh Meymandi: Project supervision, review, and editing.

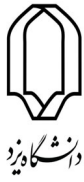
Conflicts of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Author's ORCID

Ziaulhaq Zargham: <https://orcid.org/0009-0003-4321-3292>

Masoud Hajizadeh Meymandi: <https://orcid.org/0000-0002-5305-7954>

کودکی در سایه جنگ و بازتولید هویت جهادی: نقش دوران کودکی در بر ساخت هویت فرماندهان جهادی افغانستان

ضیاءالحق ضرغام^۱، مسعود حاجی زاده میمندی^{۲*}

۱- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران؛ ziaulhaqzargham@stu.yazd.ac.ir

۲- دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول)؛ mhajizadeh@yazd.ac.ir

مقاله پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: جنگ و درگیری‌های طولانی در افغانستان، کودکانی را باروحیه جنگجویی و مبارزه‌گری پرورش داد که رؤیای جنگیدن و فرماندهی در تاروپود وجود آن‌ها ریشه دواند و بر رفتار و باورهای بعدی آن‌ها به‌طور عمیق تأثیر گذاشت. هدف این پژوهش، مطالعه بازتولید هویت جهادی و نقش شرایط کودکی در بر ساخت هویت فرماندهان جهادی در افغانستان است.

روش و داده‌ها: داده‌های پژوهش به‌صورت میدانی، با انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و هدفمند با ۲۹ فرمانده جهادی در افغانستان، گردآوری شده و با استفاده از روش کیفی و نظریه داده‌بنیاد، تحلیل و تفسیر گردیده است. تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شده است.

یافته‌ها: مقوله‌های اصلی به‌دست آمده از پژوهش شامل: خانواده و تعاملات بین‌نسلی، فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی، فضای جنگ و درگیری، عاملیت و هویت و قدرت‌گیری است که به‌طور مستقیم بر شکل‌گیری هویت جهادی در فرماندهان تأثیر داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری: جنگ و درگیری، اختلافات گروهی و مداخله‌های خارجی در افغانستان، پدیده‌ای مرکزی با عنوان «بازتولید هویت جهادی» را ایجاد کرده است؛ پدیده‌ای که استراتژی‌های بیگانه‌ستیزی، مشارکت در میدان جنگ و آرزوی رهبری را در کودکی فرماندهان جهادی تقویت نموده است. پیامدهای این فرآیند شامل: احساس بیروزی، قدرت‌گیری، اعمال محدودیت‌ها، و تقویت روحیه جهادگرایی در سطح فردی و اجتماعی بوده است. برپایه یافته‌ها، دوران کودکی فرماندهان جهادی، نقش اساسی در شکل‌گیری اشتیاق و انگیزه‌های جهادی آن‌ها داشته است.

واژگان کلیدی: افغانستان، بر ساخت هویت، دوران کودکی، فرماندهان جهادی، هویت جهادی.

پیام اصلی: دوران کودکی، به‌ویژه در بستر جنگ و درگیری، نقش اساسی در ظهور اشتیاق و انگیزه جهادگری داشته و تعیین‌کننده هویت اجتماعی و فرهنگی فرماندهان جهادی در جامعه افغانستان بوده است. خانواده، محل زندگی، محتوای آموزشی، عرف اجتماعی، فقر و تجربه مستقیم جنگ، از عوامل کلیدی در پرورش روحیه جنگجویانه و جهادگری در فرماندهان جهادی بوده است. یافته‌های این مطالعه برای درک پویایی‌های اجتماعی و فرهنگی در جوامع جنگ‌زده و نقش نهادهای اجتماعی در بازتولید هویت جهادی اهمیت بسزایی دارد.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۸

ارجاع: ضرغام، ضیاءالحق؛ حاجی‌زاده میمندی، مسعود (۱۴۰۳). کودکی در سایه جنگ و بازتولید هویت جهادی: نقش دوران کودکی در بر ساخت هویت فرماندهان جهادی افغانستان، تداوم و تغییر اجتماعی، ۲۳(۲)، ۵۴۱-۵۱۹. <https://doi.org/10.22034/jscc.2025.22503.1195>

مقدمه و بیان مسأله

در دنیای امروز پیشرفت‌های شگرف و حیرت‌آوری به‌دست آمده و جوامعی زیادی به رفاه و شکوفایی رسیده‌اند، به‌گونه‌ای که زمینه آموزش، آسایش، خوشحالی و بازی برای کودکان آماده گردیده است. در این میان، کشورهایی نیز هستند که فقط جنگ و گلوله در آن فرود آمده و مفهوم کودکی را ناشناخته ساخته و آنها را به دشواری‌های عظیم و نابودکننده‌ای دچار کرده است. کودکان افغانستان طی دهه‌های متعددی فراتر از کودکی را در آغوش کشیده و به‌جای کودکی، بیشتر بزرگسالی کرده‌اند. اکثریت خانواده‌ها از کودکان به‌عنوان نیروی کار استفاده می‌کنند و این کودکان مجبور هستند کارهای بیشتر از توان جسمانی و ذهنی خود انجام دهند.

کودکی فرماندهان جهادی در این کشور، اغلب با تهدیدات مستقیم زندگی روبه‌رو بوده است؛ از جمله ناامنی‌های شدید، تخریب خانه‌ها، کوچ اجباری و از دست دادن عزیزان (Barfield, 2010: 198). شرایط سخت زندگی در کودکی باعث شد این فرماندهان به‌زودی با خشونت، محدودیت‌ها و ناملازمات محیط آشنا شوند و یاد بگیرند که چگونه در برابر آنها استقامت کنند (Goodson, 2001: 78). بسیاری از این کودکان، با دیدن قربانیان جنگ، کوچ اجباری و حملات مداوم، نوعی بی‌پروایی و آمادگی برای مواجهه با سختی در آنها ایجاد شده است. در این رابطه، نقش خانواده، به‌ویژه پدران و برادران بزرگ‌تر که اغلب خودشان درگیر جهاد و مبارزات بودند، بسیار مهم بوده است (Rubin, 2002: 276). به نظر می‌رسد که این تجربه‌ها به‌مرور، در وجود آنها روحیه‌ای مبارزه و جهادی ایجاد کرده است که در بزرگسالی، آنان را آماده پذیرفتن نقش‌های فرماندهی و هدایت نموده است. این دوران کودکی دشوار و متفاوت، بعدها باعث شد که این افراد به‌عنوان فرماندهان جهادی نقش‌های مؤثری در تحولات افغانستان ایفا کنند. برخورداری از ایمان و تعهد دینی، هم‌زمان با تجربیات زیسته‌ای که در کودکی و نوجوانی به دست آورده بودند، این فرماندهان را به افراد بانگیزه‌ای تبدیل کرد که می‌توانستند رهبری گروه‌های جهادی را عهده‌دار شوند (Giustozzi, 2008: 213).

کودکی این فرماندهان در محیطی که همواره با تهدید و نابرابری همراه بود، پایه‌های شخصیتی، ایدئولوژیک و اعتقادی آنها را طوری برساخت نمود که بتوانند به‌عنوان فرماندهان جهادی وارد میدان شوند و مسیر خود را آن‌گونه که باور داشتند، ادامه دهند. مطالعه تجربه‌های دوره کودکی این فرماندهان جهادی که نقش انکارناپذیر در تحولات افغانستان داشته است، اهمیت این پژوهش را بیشتر مشخص می‌سازد. هدف کلی این پژوهش واکاوی نقش دوره کودکی در برساخت هویت فرماندهان جهادی و بازتولید آن در جامعه افغانستان می‌باشد و قصد دارد به پرسش‌های زیر پاسخ دهد: (۱) دوره کودکی فرماندهان جهادی افغانستان چگونه بوده است؟ (۲) هویت جهادی در کودکی فرماندهان جهادی چگونه تولید و بازتولید گردیده است؟ (۳) چه عوامل و شرایطی در شکل‌گیری دوره کودکی فرماندهان جهادی مؤثر بوده است؟ (۴) هویت جهادی در کودکی، چه پیامدهای برای افراد و جامعه افغانستان داشته است؟

مروری بر جنگ‌های داخلی

فروپاشی‌های سیاسی، عرف و سنت‌های فرهنگی، سنت‌های قبیله‌ای، فقر و گرسنگی، جنگ‌های مداوم، دخالت و تجاوز خارجی‌ها و رد و بدل شدن امیران، شاهان و رهبران، نمایانگر دشواری و رنج در این کشور می‌باشد. هرچند که سرآغاز جنگ‌های داخلی در افغانستان به کودتای کمونیستی ۱۹۷۸م نسبت داده می‌شود، اما ریشه‌های آن به تحولات سیاسی، اجتماعی و ایدئولوژیک پیش‌از این دوره برمی‌گردد.

بعد از وفات احمدشاه ابدالی در ۱۷۷۳م، جانشین وی تیمور شاه، با وجود اختلافات قبایل و فئودال‌ها، به‌دشواری توانست از این امپراتوری محافظت نماید (غبار، ۱۳۶۸: ۳۷۴-۳۷۶). با وفات تیمور شاه در ۱۷۹۳م، اختلاف فرزندان او به آشوب جانشینی و هرج مرج مبدل گشت و سبب شد که پای انگلیس‌ها به‌سوی این کشور کشیده شود. در سال‌های ۱۹۱۹-۱۸۳۹م، امپراتوری بریتانیا به خاطر حفاظت هند از تهدیدات روسیه وارد بازی بزرگ^۱ گردید و سیاست روبه‌جلو^۲ را در پیش گرفت که سبب وقوع سه جنگ میان بریتانیا و افغانستان شد (Turner, 2010: 1)

استقلال افغانستان در ۱۹۱۹م دوره‌ای جدید را نوید می‌داد که در آن شکوفایی و پیشرفت تصور می‌شد. اما این امیدها دیری نپایید و محکوم به فنا شد. مدرن‌سازی امان‌الله شاه موردقبول روحانیون و علمای مذهبی واقع نگردید و ازهرجهتی شورش بر پاگردید. امان‌الله خان بدون جنگ میدان را ترک کرد و حبیب‌الله کلکانی به قدرت رسید. سپس کلکانی و همراهانش توسط نادر خان فریب داده شد و سر به نیست گردید (Dupree, 1980: 127). پس از کشته شدن نادر خان، پسرش ظاهر شاه در ۱۹۳۳م به قدرت رسید (مصباح‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۰۵). داود خان با کودتای سفید، در ۱۷ جولای ۱۹۷۳م ظاهر شاه را کنار زد و خود به قدرت رسید (موسوی، ۱۳۸۸: ۹۱).

بعد از کودتای ۱۹۷۸م و سرنگونی جمهوری داود خان، دولت کمونیستی یک سلسله اصلاحاتی را اعمال نمود که سبب نارضایتی اکثریت مردم افغانستان گردید (Sardar, 1985: 4). اختلافات درونی دولت و شورش‌های مسلحانه مردم که از سوی حکومت سرکوب می‌شد، به قیام عمومی تبدیل گردید. روستائیان به نیروهای مسلح محلی تبدیل شده بودند و دیگران را برای آزادی کشور، به جهاد دعوت می‌کردند (Shon, 2001: 20). اتحاد جماهیر شوروی برای حمایت از حاکمیت و سرکوب مجاهدین، در ۱۹۷۹م به این کشور هجوم آورد و در ۱۹۸۹م، طعم شکست را چشید. با بیرون رفتن آنها، جنگ متوقف نگردید و تا سقوط رژیم کمونیستی در ۱۹۹۲م ادامه یافت. با فروپاشی، اختلافات شدید میان احزاب سیاسی که در زمان تجاوز شوروی باهم ائتلاف کرده بودند، تشکیل یک دولت مرکزی قوی را به چالش کشید و از میان آن، طالبان سر برآوردند (فرزانه‌پور و یوسف‌زهی، ۱۳۹۶: ۱۱۳). بعد از حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱م، ایالات متحده آمریکا و ناتو به افغانستان حمله کردند و طالبان و القاعده را شکست دادند (Akins et al., 2021: 1). طالبان بعد از بیست سال جنگ، در ۲۰۲۱م با سقوط کابل بدون درگیری، دوباره حاکمیت افغانستان را در اختیار گرفتند و نیروهای آمریکایی در وضعیت آشفته تا آخرین سرباز از افغانستان خارج شدند. به‌این‌ترتیب طالبان با شعار پیروزی در برابر ایالات متحده آمریکا، درصدد برآمد که تغییرات بنیادی در نظام سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی اعمال نمایند.

ادبیات نظری و تجربی پژوهش

در مورد دوره کودکی مطالعات زیادی با رویکردهای جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و زیست‌شناختی انجام شده است. در این میان به برخی از پژوهش‌هایی که وضعیت زندگی کودکان افغانستان و فرماندهان جهادی را مطالعه کرده‌اند، پرداخته شده است.

1. The Great Game

2. Forward Policy

بری و همکاران^۱ (۲۰۰۳)، زندگی کودکان را در جریان جنگ و درگیری و تأثیرات روحی و روانی که به‌جای می‌گذارد بررسی کرده‌اند. یافته‌های آن‌ها از فقر، ترس و اضطراب ناشی از جنگ و نگرانی‌های اقتصادی، در زندگی روزمره کودکان و خانواده‌ها حکایت دارد. همچنین، اسمیت^۲ (۲۰۰۸)، خشونت روزمره خانواده‌ها در برابر کودکان را به تصویر کشیده است. به باور او، رفتار خشونت‌آمیز خانواده‌ها در قبال کودکان‌شان به دلیل فقر و تنگ‌دستی، به عادت روزمره تبدیل گردیده که نمایانگر وضعیت نامناسب خانواده‌ها و کودکان در این کشور است.

بارفیلد^۳ (۲۰۱۰) به دوران کودکی و اجتماعی شدن نسل‌های درگیر جنگ توجه دارد، هرچند که تمرکز ویژه‌ای بر فرماندهان جهادی ندارد. با این حال، تحلیل او از تأثیرات اجتماعی و فرهنگی جنگ بر افراد، مقدمه‌ای برای درک زمینه‌هایی است که کودکی این افراد را تحت تأثیر قرار داده است. والدمن^۴ (۲۰۱۰) به آسیب‌های عاطفی و جسمی که کودکان در دوران جنگ متحمل می‌شوند، اشاره کرده و نشان می‌دهد که چگونه این تجربه‌ها حس بی‌عدالتی و انتقام‌جویی را در آن‌ها ایجاد نموده و آن‌ها را جذب گروه‌های جهادی می‌نماید.

این پژوهش‌ها، به‌نوعی به بسترهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و وضعیت جنگ و درگیری که می‌توانند بر شکل‌گیری کودکی فرماندهان جهادی اثرگذار باشند، اشاره نموده‌اند و بیشتر به تحلیل‌های عمومی و کلان تمرکز دارند و کمتر وارد جزئیات و تجربیات فردی و روان‌شناختی این افراد در کودکی شده‌اند. بنابراین، پژوهش حاضر به‌طور خاص، تجربیات کودکی فرماندهان جهادی افغانستان را مورد بررسی قرار داده و بر چگونگی شکل‌گیری جهان‌بینی و تأثیر آن در برساخت هویت جهادی، متمرکز می‌باشد.

در زمینه تبیین‌های نظری مرتبط با موضوع می‌توان کودکی فرماندهان جهادی در افغانستان را با رویکردهای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی تبیین کرد. زیرا مطالعه دوره کودکی بحثی میان‌رشته‌ای است که در آن نقش جامعه‌شناسی و روان‌شناسی پررنگ به‌نظر می‌رسد. معرفی مختصری از رویکردهای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی مطرح در این زمینه، در ادامه ارائه خواهد شد.

جنکس^۵ (۱۹۹۶)، با رویکرد جامعه‌شناختی، دوره کودکی را برساخت اجتماعی می‌داند و نشان می‌دهد که کودکان باید در حیات اجتماعی خود، بزرگ‌سالان و جامعه نقش فعال داشته باشند. در همین حال، جیمز و همکاران^۶ (۱۹۹۸)، چهار رویکرد، کودک به‌عنوان برساخت اجتماعی، کودک قبیله‌ای، کودک گروه اقلیت و کودک ساختاری-اجتماعی، مطرح کرده‌اند. به باور آن‌ها، این رویکردها چهار مضمون^۷ تئوریک دوقطبی عاملیت و ساختار، عام‌گرایی و خاص‌گرایی، محلی و جهانی، ثبات و تغییر را به وجود می‌آورند که می‌توانند شرح‌دهنده زمینه‌های سازگاری و ناسازگاری مدل‌های جامعه‌شناختی دوران کودکی باشند. به این ترتیب، اسمیت^۸ (۲۰۱۳) دوره کودکی را

1. Berry, et al.

2. Smith, D., J.

3. Barfield

4. Waldman

5. Jenks

6. James, et al.

7. Theme

8. Smith, J., A

بحث میان‌رشته‌ای از برساخت‌گرایی اجتماعی، روانشناسی رشد و زیست‌شناسی می‌داند که در آن هوش، انطباق‌پذیری و اجتماعی بودن با محیط واقعی، کودکی را شکل می‌دهند.

در رویکردهای روان‌شناختی دوره کودکی، نظریه رشد شناختی پیاژه^۱ (۱۹۷۱)، اهمیت زیادی دارد. در این نظریه، کودکان به‌طور مداوم با تجربیات جدیدی که ممکن است با درک فعلی آن‌ها از جهان مطابقت نداشته باشد، مواجه گردیده و طرح‌واره‌های خود را با اطلاعات جدید سازگار می‌سازند. نظریه اجتماعی - عاطفی اریکسون^۲، تجربیات دوران کودکی را بر شخصیت و هویت افراد تأثیرگذار دانسته و معتقد است که هر مرحله از رشد شامل چالش‌های خاصی است که افراد باید آن‌ها را پشت سر بگذارند. نظریه یادگیری اجتماعی بندورا^۳ (۱۹۷۷)، به تأثیر الگوهای اجتماعی بر یادگیری و رفتار کودکان می‌پردازد. براساس این نظریه، کودکان از طریق مشاهده و تقلید از رفتار دیگران، یاد می‌گیرند. این فرآیند می‌تواند به هویت و رفتارهای آن‌ها شکل دهد. همچنان نظریه فرهنگی - اجتماعی ویگوتسکی^۴ (۱۹۷۸)، معتقد است که یادگیری به‌طور عمده از طریق تعامل با دیگران و در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی اتفاق می‌افتد.

این نظریات چگونگی تأثیرات محیط اجتماعی و فرهنگی بر هویت، رفتار و انتخاب‌های کودکان و تجربه‌های دوره کودکی آن‌ها را نشان می‌دهند؛ تجربه‌هایی که در فهم و شناخت آن، رشته‌های جامعه‌شناسی و روان‌شناسی نقش بارز دارند و می‌توانند در تحلیل و بررسی موضوع مورد مطالعه در این پژوهش مفید باشند.

روش و داده‌های پژوهش

این پژوهش برمبنای روش کیفی و با رویکرد نظریه داده‌بنیاد نظام‌مند انجام شده است. نظریه داده‌بنیاد روشی است که به جمع‌آوری داده‌ها شکل می‌دهد و راهبردهای صریح را برای تجزیه و تحلیل آن‌ها فراهم می‌کند. در این میان، تفکر، شناخت و تعامل پژوهشگر با داده‌ها در طول فرآیند پژوهش رخ می‌دهد (Charmaz & Thornberg, 2021: 305).

گردآوری داده‌ها، با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی حاصل گردیده است. نمونه‌گیری هدفمند، این امکان را فراهم نمود که افرادی با بیشترین اطلاعات در رابطه با موضوع پژوهش انتخاب شوند و از سوی دیگر، روش گلوله برفی به دلیل ماهیت خاص گروه مورد مطالعه انتخاب گردید، چراکه افراد نمونه به راحتی در دسترس نبودند و نیاز بود که از طریق معرفی و ارجاع افراد مورد اعتماد، به سایر افراد مرتبط، دسترسی حاصل گردد.

1. Piaget
2. Erikson
3. Bandura
4. Vygotsky

قبل از ورود به میدان پژوهش، مراجع امنیتی و اطلاعاتی محلی در جریان قرار گرفتند و اجازه‌نامه تحقیق به صورت کتبی اخذ گردید. جامعه مورد مطالعه در پژوهش حاضر، کودکی فرماندهان جهادی است که پس از ۲۰۰۱ در میدان جنگ بوده و فرماندهی می‌کرده‌اند. در مجموع ۲۹ مصاحبه صورت گرفت که از میان آن‌ها ۱۲ رئیس، ۶ فرمانده نظامی و امنیتی، ۲ معاون، ۵ آمر، ۲ مدیر و ۲ عضو کمیته، با سطح تحصیلی علوم دینی غیردانشگاهی، انجام شد. به خاطر حفظ هویت مشارکت‌کننده‌ها، نام و اداره آنها ذکر نمی‌گردد.

در فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها از کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد. در کدگذاری باز، بعد از انجام اولین مصاحبه، صدای ضبط‌شده به متن تبدیل گردید و به منظور شناسایی مفاهیم کلیدی، کدگذاری خط به خط اجرا شد. مصاحبه دوم و مصاحبه‌های دیگر بر مبنای مفاهیم شناسایی شده در مصاحبه قبلی، به هدف دستیابی به مفاهیم جدید، مقوله‌های فرعی و مقوله‌های اصلی انجام گردید. در کدگذاری محوری، مقوله‌ها بر محور پدیده محوری دسته‌بندی شد و مدل پارادایمی شکل گرفت. در کدگذاری انتخابی، طرح نظری که چرخه‌ای از بازتولید هویت جهادی را نشان می‌دهد، حاصل گردید.

برای اعتبار پژوهش، داده‌ها از میدان و با استفاده از مصاحبه حضوری انجام شد. داده‌ها، طی مراحل مشخص کدگذاری باز، محوری و انتخابی دسته‌بندی گردید و در تجزیه و تحلیل یافته‌ها، شاهدآوری و استناددهی به اصل داده‌ها لحاظ گردیده است. این پژوهش، یک تجربه جذاب و درعین حال چالش‌برانگیزی بود، حدود یک‌سال در پی جمع‌آوری داده‌های میدانی و مصاحبه بودیم. انجام مصاحبه و آن‌هم برای پژوهش، به سادگی مسیر نمی‌شد. فضای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و سنتی در افغانستان طوری رقم خورده که گفتگوهای پژوهشی، در ذهن مشارکت‌کننده، سوءظن و تردید ایجاد می‌کرد و جوانب محافظه‌کارانه مشارکت‌کننده‌ها را تقویت می‌نمود. این نوع طرز فکر سبب می‌شد که به دلایل سیاسی و محیطی و شرایط موجود کشور، افراد مورد نظر به سختی راضی به انجام مصاحبه شوند. ولی با تلاش مستمر پژوهشگران و ایجاد اعتماد، این امر امکان‌پذیر گردید.

یافته‌های پژوهش

این بخش شامل تحلیل و تفسیر نتایج و یافته‌های پژوهش می‌باشد که در مرحله اول، مفاهیم، مقوله‌های اصلی و فرعی، اجزای مدل پارادایمی و پدیده مرکزی در جدل ۱ تدوین گردیده و سپس هر مقوله اصلی، با در نظر گرفتن زیرمقوله‌ها و مفاهیم مرتبط، با شاهدآوری از متن مصاحبه‌ها، به بررسی گرفته شده و در نهایت به ترسیم مدل پارادایمی و طرح نظری منتهی گردیده است.

در ستون اول جدول ۱، پدیده مرکزی مشاهده می‌شود و ستون‌های دوم، سوم، چهارم و پنجم به ترتیب، حاوی اجزای مدل پارادایمی، مقوله‌های اصلی، مقوله‌های فرعی و مفاهیم مستخرج از متن مصاحبه‌ها است که در ادامه به تفسیر و تحلیل یافته‌ها، با استفاده از شاهدآوری مستقیم (بدون ذکر نام شرکت‌کنندگان) پرداخته شده است.

جدول ۱. دسته‌بندی یافته‌های پژوهش

پدیده مرکزی	اجزای مدل	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مفاهیم
بازتولید هویت جهادی	شرایط علی	فضای جنگ و درگیری	جنگ و درگیری اختلاف گروهی مداخله بیرونی	تجربه آتش جنگ، وحشت و پریشانی، کودکی ناملایم، سازگاری، درگیری گروهی، انتقام‌گیری، خشونت، اختلاف قومی، دشمنی کشورهای متجاوز، عدم رضایت از مداخله خارجی، امتناع از سازش با نظام موجود
	شرایط زمینه‌ای	خانواده و تعاملات بین‌نسلی	وضعیت فقیرانه جایگاه خانواده الگوهای تأثیرگذار	روستانشینی، صحرانشینی، خانواده فقیر، احساس فقر و حقارت، احساس ناامیدی، عرف تنبیه، کشاورزی، دامداری، انجام کارهای روزمره خانواده، خانواده ارباب و ملک محل، داشتن جایگاه حل‌وفصل‌کننده در اجتماع، تأثیر ملا امام، تأثیر بزرگان محل، تأثیر اعضای خانواده، تأثیر مجاهدین، تأثیر تبلیغ علما و رسانه‌ها، تأثیر مطالعه آثار
	شرایط مداخله‌ای	فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی	مدارس مذهبی اعتقادات جهادگرایی	جهادی شدن از مدرسه، سرگروه شدن از مدرسه، آموزش علوم دینی در خارج، متون دینی و مذهبی، باورها و اعتقادات، به‌جا آوردن امر دینی، روحیه جهادی، ایجاد و حفظ انگیزه، الگوهای جهادی، پیوند کودکی و فرماندهی.
	استراتژی‌ها	عاملیت و هویت	بیگانه‌ستیزی حضور میدانی آرزوی رهبری	نامطبوع‌انگاری، احساس تنفر، اشغال‌گر پنداری، جنگیدن در میدان، تقابل خواسته‌ها، تاب‌آوری، شهرت‌طلبی، آرزوی رهبری، آرزوی به بزرگی رسیدن.
	پیامدها	قدرت‌گیری	پیروزی قدرت‌گیری اعمال محدودیت تقویت روحیه جهادی	کنجکاوای در مشروعیت جهاد، کسب پیروزی، ایمان به پیروزی، به قدرت رسیدن علما، شکست دشمن، مخالفت با مراکز آموزشی مختلط، ناسازگاری با برابری جنسیتی، آموزش روحیه جهادی، آرزوی حضور در جهاد و شهادت، تشویق به جهاد.

(۱) خانواده و تعاملات بین‌نسلی

دوره کودکی، مرحله بنیادین در شکل‌گیری شخصیت و هویت فرد است و در این دوره، تعاملات بین‌نسلی در خانواده نقش اساسی در پرورش کودکان ایفا می‌کند. در این روابط، کودکان از طریق مشاهده رفتارهای نسل‌های مختلف از جمله والدین، پدربزرگ و مادربزرگ، ارزش‌ها، هنجارها، و فرهنگ خانواده را جذب می‌کنند. این تعاملات نه‌تنها به آن‌ها کمک می‌کند تا از تجربه‌ها و دانش نسل‌های گذشته بهره‌مند شوند، بلکه حس تعلق به خانواده و امنیت روانی نیز در آن‌ها شکل می‌گیرد که تأثیر عمیقی در رشد اجتماعی و عاطفی آنها دارد.

ارتباط مستمر با نسل‌های بزرگ‌تر، باعث تقویت حس عشق و احترام متقابل در کودکان شده و به آن‌ها می‌آموزد که چگونه در آینده به‌عنوان عضوی مؤثر در جامعه فعالیت کنند.

چگونگی وضعیت اقتصادی و تعامل میان اعضای خانواده فرماندهان جهادی نقش اساسی در زندگی کودکی آن‌ها داشته است. طبق مصاحبه‌های انجام‌شده، اکثریت مشارکت‌کننده‌ها در مکان‌های دور از شهر، در صحرا، دامنه‌های کوه و روستاها کودکی کرده‌اند و از فقر و رفتار ناپسند نسبت به خود رنج می‌برده‌اند. یکی از فرماندهان گفت:

«کودکی من در بی‌سپرناهی، یتیمی و فقر می‌گذشت، با مشاهده کودکان ثروتمند حس حقارت می‌کردم. در عرف، کودکان را خیلی تنبیه می‌کردند، هرکسی اجازه تنبیه را داشت. به‌جای تشویق و ترغیب، رفتار نامالایم می‌کردند.» (مصاحبه ۱، ۱۴۰۲).

طبقه اجتماعی خانواده‌های این فرماندهان نشان می‌دهد که آن‌ها در محل خود از جمله خانواده‌های مطرح و با جایگاه برتر اجتماعی بوده‌اند و نسبت به بقیه مردم دهکده، از منزلت بالاتر برخوردار بودند، چنان‌چه یکی از آن‌ها بیان داشت که:

«پدرم ملک ۱ یا کلان منطقه ما بود، خانواده ارباب‌محور بودیم و از این لحاظ در طبقه اول اجتماعی قرار می‌گرفتم.» (مصاحبه ۵، ۱۴۰۲).

مشارکت‌کننده‌ها در کودکی با محیط و اجتماع، از خانواده تا مسجد و مدرسه به‌طور فعالانه در تعامل و تأثیرپذیری بوده‌اند. از این میان به‌طور مشخص والدین، برادران، ملا امام مسجد، بزرگان محل، مجاهدین، تبلیغ‌علماء و خطباء، محتوای رسانه‌ای و مطالعه شخصی، از الگوهای تأثیرگذار بر زندگی و حس جهادی بودن آن‌ها بوده است. یکی از آن‌ها اظهار می‌کرد که:

«ملا و امام مسجد، بزرگان محل، مجاهدین، تبلیغ‌علماء و آنچه در رسانه‌ها می‌دیدم و می‌شنیدم و همچنین مطالعه آثار به من انگیزه جهاد و مبارزه می‌دادند.» (مصاحبه ۱۰، ۱۴۰۲).

کودکی این فرماندهان جهادی در مناطق محروم و به‌دوراز دسترسی به امکانات شهری، در عرف و سنت‌های محلی محدود بوده است. آن‌ها در خانواده‌های فقیر کشاورز و دامدار کودکی می‌کردند، گاهی دچار یاس و احساس خودکم‌بینی می‌شدند. هرچند که اغلب آن‌ها از خانواده‌های طبقه تأثیرگذار جامعه‌شان بودند، اما وضعیت اقتصادی مناسبی نداشتند. بنابراین شرایط زندگی اجتماعی، فرهنگی و مذهبی بیشتر از هر چیزی دیگر در جهت‌دهی این فرماندهان به‌سوی جهادی شدن مؤثر بوده است.

۲) فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی

فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی در دوران کودکی نقش اساسی در شکل‌گیری شخصیت، باورها و هویت افراد دارد. کودکان در محیطی رشد می‌کردند که مملو از الگوها، عقاید، سنت‌ها و قواعد اجتماعی بود. این محیط فرهنگی از طریق خانواده، مدرسه، دوستان و رسانه‌ها

^۱ ارباب

^۲ در افغانستان به مدارس مذهبی و دینی رسمی و غیررسمی، «مدرسه» گفته می‌شود. و به مدارس ابتدایی، متوسطه و عالی (کلاس ۱-۱۲)، «مکتب» گفته می‌شود. در این پژوهش، منظور پژوهشگران از «مدرسه»، مدرسه دینی و مذهبی می‌باشد.

به کودکان منتقل می‌گردید و مانند چارچوبی عمل می‌کرد که به آنان می‌آموخت، چه چیزی در جامعه مطلوب یا ناپسند است. به این ترتیب ارزش‌های اجتماعی به‌عنوان معیارهای درونی در کودکان نهادینه می‌شد و در تمام طول زندگی بر رفتار و تصمیم‌های آن‌ها اثر می‌گذاشت.

در جامعه افغانستان به‌ویژه در روستاها و مناطق دوردست، مساجد به‌مثابه مکان مقدس عبادی نگریسته شده و مسائل مهم امور اجتماعی در آن اتخاذ می‌گردد. مساجد بعد از خانواده، مرحله حیاتی برای آموزش و تربیت کودکان است و تأثیر مستقیم بر چگونگی رفتار آن‌ها دارد. علاوه بر مساجد، مدارس دینی و مذهبی نیز بخش جدایی‌ناپذیری از جامعه افغانستان به شمار می‌رود که سومین مرحله برای آموزش و تربیت کودکان و نوجوانان به‌صورت سنتی می‌باشد. به‌طور کلی خانواده‌های فقیر بیشتر تمایل دارند که فرزندان‌شان را به مدارس بفرستند، زیرا اکثر مدارس غذای خود را از مردم محل، به‌طور رایگان به‌دست می‌آورند. البته اغلب این فرماندهان دوره‌های آموزش علوم دینی را در خارج از کشور نیز گذرانده‌اند. دو تن از فرماندهان گفتند که:

«در سن نوجوانی با مجاهدین دیگر به پاکستان رفتیم و سختی‌های زیادی متحمل شدیم. در آنجا آموزش دینی و نظامی فراگرفتیم و سپس به کشور آمدیم.» (مصاحبه ۱۷، ۱۴۰۲). «درس ابتدایی دینی را در مسجد فراگرفتم و حدود ده سال در مدارس دینی پاکستان تحصیل کردم. بعد از اتمام تحصیل به کشور برگشتم و به تدریس علوم دینی پرداختم، در همین زمان با مجاهدین همراه شدم. در زمان جهاد از جمله سرگروه‌ها بودم.» (مصاحبه ۳، ۱۴۰۲).

گرایش اعتقادی و دینی این فرماندهان در کودکی و نوجوانی به جهاد و جهادی شدن، از ترجمه و تفسیر قران و احادیث، مطابق برداشت و فهم زمان و مکان حاصل می‌گردید. این باورها به آن‌ها انگیزه مبارزه و مقابله با کسانی را می‌داد که براساس این متون تفسیر گردیده بود. ارزش‌های سنتی، قبیله‌ای و برداشت مالاها از متون دینی که در مدارس غیررسمی آموزش دیده بودند، افغانستان را از جوامعی اسلامی دیگر متمایز نمود و مبنای اعتقادی کودکان مدرسه‌ای را با جهادگرایی پیوند زد. نقل قول یکی از مشارکت‌کننده‌ها، پایبندی آن‌ها را در این گرایش نشان می‌دهد:

«از زمانی که کتاب‌ها را مطالعه می‌کردم و ترجمه و تفسیر قران و حدیث را فهمیدم، به جهاد علاقه‌مند شدم. آیات و احادیث که درباره جهاد بود، من را جذب می‌کرد.» (مصاحبه ۱۱، ۱۴۰۲).

چگونگی دوره کودکی، با نحوه رفتار در بزرگسالی پیوند محکم دارد. روحیه جهادی این فرماندهان از کودکی در ذهن و روان آن‌ها متبلور گشته است، آن‌ها ایجاد و حفظ انگیزه جنگجویی را از الگوهای جهادی یاد گرفتند. یکی از مشارکت‌کننده‌ها در این مورد گفت:

«روحیه جهادی مجاهدین، انگیزه جهاد را در ذهن کودکان رشد داد. زنده نگهداری این انگیزه سبب شد که سرانجام آمریکایی‌ها شکست بخورند. کودکی من تأثیر مستقیم در فرمانده شدن من داشته است. آنچه را در کودکی تصور کرده بودم، در بزرگسالی به دست آوردم.» (مصاحبه ۲۱، ۱۴۰۲).

فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی در فرایند جهادی شدن این فرماندهان نقش مهم داشته است. آن‌ها در مدرسه‌های مذهبی به گرایش‌ها و باورهای خود شکل داده و به‌نوعی جهان‌بینی جنگجویانه را در خود درونی ساختند که منجر به تولد روحیه و انگیزه جهادگرایی شد.

۳) فضای جنگ و درگیری

افغانستان طی چندین دهه درگیر جنگ‌ها و ناآرامی‌های مداوم بوده است که تأثیرات عمیقی بر کودکان و نوجوانان داشته است. بسیاری از فرماندهان جهادی که بعدها نقش مهمی در صحنه سیاسی و نظامی کشور ایفا کردند، دوران کودکی و نوجوانی خود را در سایه این درگیری‌ها سپری کرده‌اند. تجربه‌های سخت جنگی، از دست دادن عزیزان، آوارگی و ناامنی، شخصیت و نگرش این افراد را از سنین پایین شکل داده و آن‌ها را به جهادی‌های مقاوم و بانگیزه مبدل نمود. آتش جنگ و درگیری از تجارب تلخ دوره کودکی این فرماندهان جهادی به شمار می‌رود. وقوع حوادث تلخ که منجر به ترس و نگرانی در عمق وجود آن‌ها شده بود به خوبی به خاطر دارند. یکی از آن‌ها توضیح می‌داد که:

«در کودکی حوادث زیادی را در جنگ و آتش تجربه کردم، در جنگ شدید روزگار تلخی داشتیم. زمانی که جنگ شدید می‌شد، وحشت و پریشانی بزرگی در ذهنم جا می‌گرفت و بیشتر اوقات در ترس و هراس زندگی می‌کردیم.» (مصاحبه ۱۴۰۲، ۲).

پذیرش جنگ به عنوان واقعیت زندگی در کودکی از پیامدهای تلخ و اجتناب‌ناپذیر جنگ‌های طولانی است. کودکانی که در محیط آکنده از درگیری بزرگ شده‌اند، جنگ و ناامنی را بخش همیشگی و عادی زندگی خود پذیرفته بودند. در چنین شرایطی، جنگ دیگر برای آن‌ها یک رویداد استثنایی و هولناک نبود، بلکه واقعیت روزمره‌ای بود که با آن سازگار شده بودند. مصاحبه‌شونده‌ای بیان می‌کرد که:

«جنگ‌های منطقه‌ای بر روحیه من تأثیر زیادی داشت. وقتی جنگ و قتل را می‌دیدم، فکر می‌کردم که زندگی همین است و به آن خوی گرفته بودم. این تجربه‌های تلخ را به عنوان واقعیت زندگی قبول کرده بودم.» (مصاحبه ۱۴۰۲، ۶).

درگیری گروهی و قومی بر کودکی این فرماندهان نیز تأثیر داشته است. این درگیری‌ها به انتقام‌گیری و خشونت منجر می‌شد و به نوعی اختلافات طولانی را میان گروه‌ها و اقوام هم‌جوار به وجود می‌آورد. یکی از آن‌ها حکایت می‌کرد که:

«اختلاف قومی و انتقام‌گیری دوجانبه به درگیری‌های طولانی دامن زد. دارایی و اموال ما غارت گردید، خانه‌ها به آتش کشیده شد و در حق ما خشونت روا داشته شد. این گونه شد که همه مردم ما جهادی شدند.» (مصاحبه ۱۴۰۲، ۱۷).

جنگ و خشونت که بخشی از آن زاییده تهاجم و مداخلات خارجی بود، کودکی را برای این فرماندهان دشوار ساخت. از طرفی آن‌ها را به ترس واداشته و از سوی دیگر، در وجود آن‌ها به نوعی احساس سازگاری در محیط جنگی را فراهم ساخته بود. در ایجاد این احساس، اختلافات گروهی و قومی نیز دخیل بود که گاهی سبب انتقام‌گیری و درگیری مستمر می‌گردید.

۴) عاملیت و هویت

عاملیت و هویت کودکی فرماندهان جهادی نشان‌دهنده این است که نه تنها پذیرای تأثیرات محیط اطراف خود بوده‌اند، بلکه با کنش و رفتارهای فعال خود می‌توانستند به بازتعریف این تأثیرات، به رشد و شکل‌گیری شخصیت خود پردازند. آن‌ها به گونه فردی و با اختیار خود نوعی احساس درونی تنفر نسبت به نیروی‌های خارجی داشته‌اند و به همین دلیل سعی کرده‌اند که در میدان جنگ، حضور داشته باشند و نیز هویت و شهرتی را به دست آورند.

فرماندهان جهادی در کودکی متأثر از محیط اجتماعی و فرهنگی، نوع نگاه مردم به خارجی‌ها به‌ویژه ملاحی مساجد و علمای مدارس، احساس درونی‌شان نسبت به نیروهای بیگانه در کشور، خصمانه و پر از تنفر بوده است. فرماندهای گفت که:

«خارجی‌ها گاهی در منطقه ما می‌آمدند، به مردم دارو و به کودکان شیرینی و توپ می‌دادند. از تجمع مردم به دور خارجی‌ها خیلی ناراحت می‌شدم. در آن زمان بیمار بودم و باوجود اصرار پدرم، راضی نشدم که نزد آن‌ها برای مداوا مراجعه کنم، زیرا در درونم نسبت به آن‌ها احساس تنفر داشتم آن‌ها را اشغالگر می‌دانستم.» (مصاحبه ۲۴، ۱۴۰۲).

مشارکت و سهیم شدن در میدان جنگ، به عاملیت فرماندهان جهادی در کودکی اشاره دارد، طوری که برخی از آن‌ها راه خود را از خانواده جدا کرده و حتی در مقابل آن شمشیر کشیده‌اند. یکی از آن‌ها روایت نمود که:

«مردم منطقه ما به دو بخش تقسیم شده بودند، برخی طرفدار حکومت و برخی پیرو مجاهدین. من همراه با مجاهدین در محل که پدرم از جانب حکومت از آن دفاع می‌کرد، حمله کردیم. این رودرویی پدر و فرزند دو بار اتفاق افتاد و تجربه‌ای خیلی سخت بود.» (مصاحبه ۳، ۱۴۰۲).

این فرماندهان در کودکی نقش مهمی در زندگی خانواده‌های‌شان داشته‌اند؛ نقشی که هم به‌عنوان یک‌بار مسئولیت و هم به‌عنوان سرگرمی به آن نگاه می‌کردند و بیشتر به کارهای روزمره خانواده، کشاورزی و دامداری خلاصه می‌گردید. یکی از آن‌ها گفت که:

«هر آنچه در توانم بود انجام می‌دادم، به کارهای روزمره و کشاورزی با خانواده‌ام کمک می‌کردم، گوسفندان و دیگر حیوانات را به چراگاه‌ها می‌بردیم.» (مصاحبه ۷، ۱۴۰۲).

عاملیت و هویت فرماندهان جهادی، نشان می‌دهد که آن‌ها در دوران کودکی به‌مثابه عاملان فعال در جامعه افغانستان برای خود هویت‌سازی و تولید فرهنگ می‌کرده‌اند، هویتی که در جهت‌دهی آن‌ها به‌سوی فرماندهی و جهاد منجر گردید.

۵) قدرت‌گیری

فرماندهان جهادی، بعد از بیست سال جنگ در برابر ایالات متحده آمریکا، حاکمیت افغانستان را بار دیگر به چنگ آوردند و به قدرت جهادی رسیدند. این امر، نشان‌دهنده پیروزی و قدرت‌گیری آن‌ها در میدان نبرد بوده و آن‌ها را قادر ساخت تا مطابق میل خود، محدودیت‌هایی را در جامعه اعمال کنند و بر تقویت روحیه جهادگرایی بیفزایند. برخی از فرماندهان، در مورد قدرت‌گیری و احساس پیروزی خود این‌گونه می‌گفتند:

«در باره مسائل اجتماعی خیلی کنجکاو بودم. کتاب‌های زیادی را مطالعه کردم و فهمیدم که این حکومت (جمهوری)، حکومت باطل است و نمی‌تواند برای مردم افغانستان سعادت بیاورد. بنابراین در جهاد پیوستم و افتخار پیروزی نصیبم گردید.» (مصاحبه ۷، ۱۴۰۲). «درس عبرت به دشمنان اسلام داده شد و جهاد در قلب فرزندان ما زنده نگهداشته شد.» (مصاحبه ۱، ۱۴۰۲). «در مدارس، آموزش می‌دادند که علما باید رهبر باشند. همان موقف به دست آمد و امروز علما به قدرت رسیدند.» (مصاحبه ۱۶، ۱۴۰۲).

بعد از به قدرت رسیدن فرماندهان جهادی، محدودیت‌هایی در عرصه اجتماعی و فرهنگی در جامعه اعمال گردید که بیشتر به نوع نگاه و جهان‌بینی متأثر از رویکردهای آموزشی آن‌ها بود. زیرا آن‌ها نمی‌توانستند درباره برابری آموزشی و جنسیتی اغماض نمایند. در این مورد، یکی از فرماندهان گفت که:

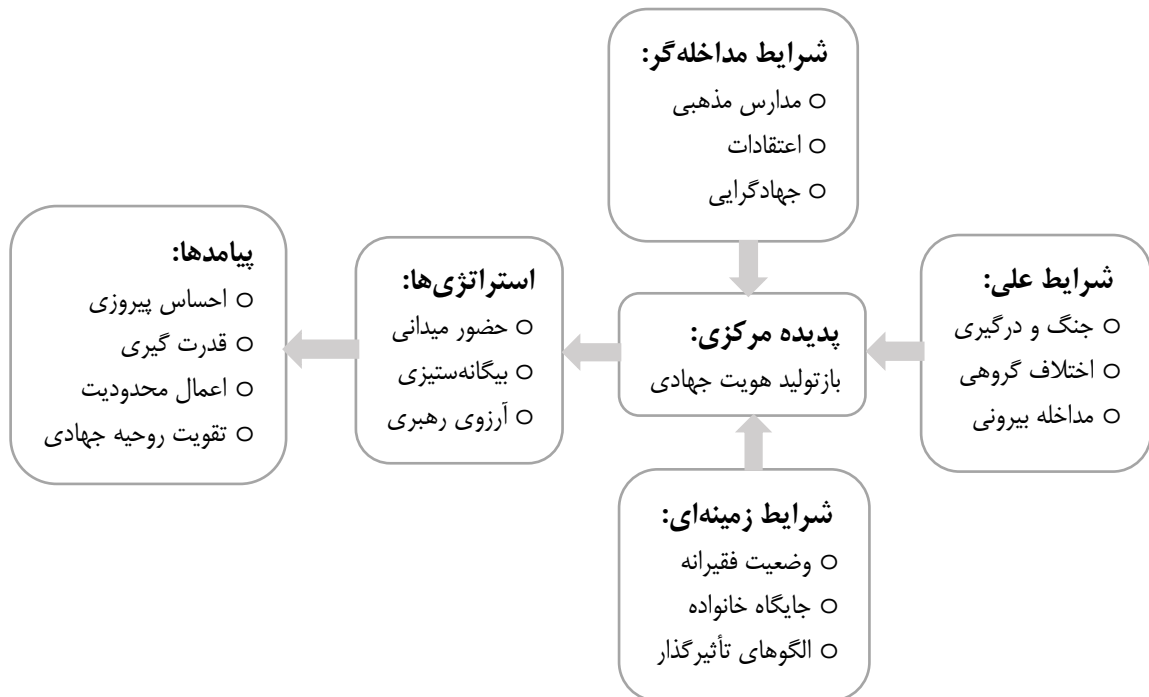
«هر زمان که به مؤسسات خارجی و یا دست‌اندرکاران کشورهای کفری فکر می‌کردم، حسی که در ذهنم خطوط می‌کرد این بود که باید جهاد مسلحانه انجام شود. یک‌زمانی به مراکز آموزشی کیمیا، بیولوژی و ریاضی رفتم، با صنف‌های مشترک ذکور و اناث که خلاف شریعت بود مواجه شدم و شاگردان دختر را با استاد مرد در یک صنف دیدم. از همان لحظه تصمیم گرفتم که دیگر با چنین نظام که زن و مرد یکسان باشد، سازگار نمی‌باشم.» (مصاحبه ۱، ۱۴۰۲).

خروج نیروهای خارجی از کشور، روحیه جهادی فرماندهان و طلبه‌های مدارس را افزایش داد. مدارس جهادی در سراسر کشور به‌گونه رسمی آغاز به فعالیت کردند و کودکان و جوانان زیادی راهی این مدارس شدند تا علاوه بر آموزش مذهبی، روحیه جهادی آن‌ها نیز تقویت گردد.

«فرماندهان جهادی در کودکی آموزش و تربیت شدند و باروحیه جهادی به میدان رفتند. اگر آنها چنین روحیه‌ای نمی‌داشتند و فداکاری نمی‌کردند، وضعیت ما طوری دیگری می‌بود. این از برکت تلاش آنها است که صاحب نظام اسلامی و مستقل هستیم.» (مصاحبه ۱۹، ۱۴۰۲). «دوست داشتم مجاهد باشم و در کنار دیگر مجاهدین مبارزه نمایم و در همین راه شهید شوم. در حال حاضر نیز چنین آرزوی دارم و اگر شرایط جهاد فراهم شود حتماً مشارکت می‌کنم و آرزوی شهادت رادارم.» (مصاحبه ۷، ۱۴۰۲).

۶) بازتولید هویت جهادی

تفسیر و تحلیل یافته‌ها در قالب مقوله‌های اصلی و فرعی، پدیده مرکزی پژوهش را تحت عنوان بازتولید هویت جهادی، آشکار ساخت. بازتولید هویت جهادی به تکرار، تثبیت و تقویت باورها، ارزش‌ها و رفتارهای مرتبط به جهادگرایی دلالت دارد. این روند شامل بازسازی هویت فردی و جمعی براساس باورهای جهادی و تقویت حس تعلق به آن است. فرماندهان جهادی کودکی خود را بیشتر در بستر جنگ سپری کرده‌اند و اغلب از کودکی با مفاهیم جنگ، شهادت و مبارزه برای اهداف مذهبی و سیاسی آشنا شده‌اند. در این دوران، تجربه‌های دشوار جنگ و آموزش‌های ایدئولوژیک، عمیق‌ترین تأثیرات را بر هویت و جهان‌بینی آن‌ها گذاشته است. برای بسیاری از این کودکان که امروز به فرماندهان جهادی تبدیل شده‌اند، ارزش‌های چون شهادت و جهاد نه تنها اهداف معنوی، بلکه نوعی به سبک زندگی بدل شده؛ سبکی که در آن احساس تعلق به یک جامعه جهادی و آرمان‌های آن بر همه‌چیز ارجحیت دارد (جدول ۱). مفاهیم، مقوله‌ها و پدیده مرکزی، منجر به شکل‌گیری مدل پارادایمی پژوهش شد که در شکل ۱ ترسیم گردیده است.

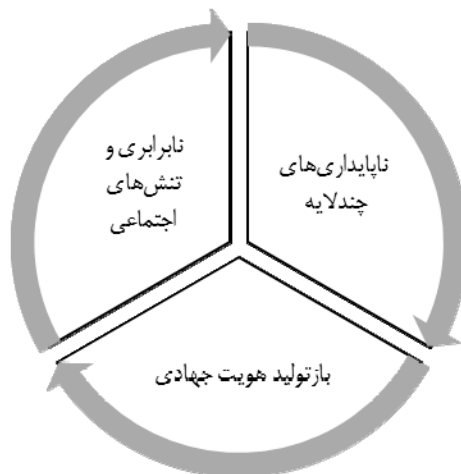
شکل ۱- مدل پارادایمی پژوهش

در این پارادایم، شرایط علی (جنگ و درگیری، اختلافات گروهی و مداخله بیرونی)، شرایط مداخله‌گر (مدارس مذهبی، اعتقادات، جهادگرایی)، به‌مثابه زمینه‌های عمومی در جامعه و شرایط زمینه‌ای (وضعیت فقیرانه، جایگاه خانواده، الگوهای تأثیرگذار)، به‌مثابه زمینه‌های خاص فردی فرماندهان، پدیده مرکزی (بازتولید هویت جهادی) را به وجود آورد. این پدیده، سبب شکل‌گیری راهبردهای حضورمیدانی، بیگانه‌ستیزی و آرزوی رهبری در کودکی فرماندهان جهادی گردید؛ راهبردهایی که پیامدهای احساس پیروزی، قدرت‌گیری، اعمال محدودیت و تقویت روحیه جهادی را در جامعه افغانستان در قبال داشته است که در تحلیل و تفسیر یافته‌ها با نقل‌قول مستقیم مشارکت‌کننده‌ها به بررسی گرفته شد (شکل ۱).

۷) طرح نظری پژوهش

طرح نظری این پژوهش بر پایه یک مدل حلقوی است که در آن ناپایداری‌های چندلایه، بازتولید هویت جهادی و نابرابری و تنش‌های اجتماعی به‌صورت چرخه‌ای به بازتولید یکدیگر می‌پردازند. بازتولید هویت جهادی در بستر ناپایداری‌های چندلایه رخ داده است. این ناپایداری‌ها شامل مجموعه‌ای از جنگ و درگیری، بی‌ثباتی‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و مداخله‌گری خارجی هستند که بستر پرآشوب ایجاد نمودند. جنگ‌های داخلی، حملات خارجی، سقوط رژیم‌ها و تغییرات پی‌درپی در ساختارهای حکومتی، حس بی‌ثباتی را تقویت کرده و فضایی را ایجاد نمود که در آن، قدرت به‌جای تثبیت در یک نظام پایدار، همواره در حال تغییر و انتقال بین گروه‌های مختلف بوده است. در چنین فضایی، ساختارهای اجتماعی شکنندگی شده و افراد و گروه‌های مختلف احساس ناامنی و بی‌اعتمادی را تجربه کردند و یاد گرفتند که نه بر دولت و نهادهای رسمی، بلکه بر شبکه‌های غیررسمی و مسلح و حتی حمایت خارجی متکی باشند. این

ناپایداری‌ها، بستری را فراهم کرد که در آن، جهادی شدن به یک الگوی کنشگری تبدیل شود. اما این جهادی شدن، خود به نابرابری و تنش‌های اجتماعی دامن زده است. گروه جهادی که قدرت گرفتند، منابع و فرصت‌ها را به گونه‌ای توزیع نمودند که به افزایش شکاف‌های اجتماعی منجر شد. در نتیجه نابرابری‌های ساختاری و تنش‌های اجتماعی تشدید شده و به نوبه خود، زمینه را برای بازتولید ناپایداری‌های چندلایه فراهم کرد.

شکل ۲- طرح نظری پژوهش

این طرح نظری نشان می‌دهد که چگونه ناپایداری‌های چندلایه، بازتولید هویت جهادی را ممکن ساخته است؛ بازتولید هویت جهادی، به نابرابری‌ها و تنش‌های اجتماعی دامن زده و این نابرابری‌ها، ناپایداری را تولید کرده است. به این ترتیب، یک چرخه‌ای بازتولیدی از ناپایداری، هویت جهادی، و نابرابری شکل گرفته که استمرار تاریخی داشته و بر ساختار اجتماعی افغانستان تأثیر عمیقی گذاشته است (شکل ۲).

بحث و نتیجه‌گیری

مدل پارادایمی و طرح نظری پژوهش که شکل آن‌ها در انتهای مبحث تحلیل یافته‌ها ترسیم گردیده است، نتیجه نهایی و پاسخ به سئوالات پژوهش را نشان می‌دهند. کودکی فرماندهان جهادی در سایه مداخله بیرونی، جنگ، اختلافات، وضعیت فقیرانه، جایگاه خانواده، الگوهای تأثیرگذار، مدارس مذهبی، اعتقادات و جهادگرایی در وضعیتی قرار گرفتند که به سوی جهادگری روی بیاورند و آن را به عنوان هویت خود درونی سازند و در بازتولید آن نقش بازی نمایند. نظریه‌های اریکسون (۱۹۶۳) و بندورا (۱۹۷۷) هر دو بر تأثیر تجربه‌های دوران کودکی بر شکل‌گیری هویت افراد تأکید دارند. اریکسون معتقد است که تجربه‌های کودکی نقش کلیدی در شکل‌گیری هویت ایفا می‌کنند، در حالی که بندورا بر این باور است که کودکان از طریق مشاهده رفتار دیگران و تقلید از آن‌ها هویت خود را می‌سازند. همچنین

پژوهش بارفیلید (۲۰۱۰) که در آن تأثیرات اجتماعی و فرهنگی جنگ بر افراد و اجتماعی شدن نسل‌های درگیر جنگ مهم دانسته شده، تأییدکننده این امر است.

این فرماندهان در پاسخ به شرایط موجود، راهکارهای حضور در میدان جنگ، بیگانه‌ستیزی و آرزوی رهبری را در پیش گرفتند که پیامدهای احساس پیروزی، قدرت‌گیری، اعمال محدودیت و تقویت روحیه جهادی را در پی داشته است. در این مورد، می‌توان به مطالعات جیوستوچی (۲۰۰۸)، والدمن (۲۰۱۰)، اشاره نمود که شرایط دشوار زندگی، مدارس و آموزه‌های مذهبی را در ترویج تفکر جهادی مؤثر می‌دانند. همچنین نظریه جامعه‌شناختی جنکس (۱۹۹۶)، که کودکی را برساخته روابط اجتماعی و فرهنگی می‌داند، و نظریه‌های روان‌شناختی پیازه (۱۹۷۱) و ویگوتسکی (۱۹۷۸)، که بر سازگاری و یادگیری کودکان از طریق تعامل با دیگران تأکید دارند، یافته‌های این پژوهش را تأیید می‌کنند.

با تأمل به مطالعات و نظریه‌ها و آنچه از میدان پژوهش به‌دست‌آمده است، دیده می‌شود که چگونگی دوره کودکی فرماندهان جهادی رابطه مستقیمی با ایجاد فرهنگ و هویت جهادی آن‌ها داشته است. خانواده و تعاملات بین‌نسلی، فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی، جنگ و درگیری، عاملیت و هویت، نقش حیاتی در برساخت، حفظ، تقویت و گسترش هویت جهادی داشته است. آنچه در قالب عوامل بازتولید هویت جهادی، استراتژی‌ها و شرایط گفته شد، دنباله و پیامدهایی را در سطح فردی و اجتماعی به وجود آورد. از یک‌طرف، احساس پیروزی و خوشحالی را در فرماندهان جهادی برانگیخت و آن‌گونه که می‌خواستند و در کودکی و نوجوانی آرزو داشتند، به مقام و منصب و شهرت دست‌یافته و از طرف دیگر، ذهنیت جهادگرایی را تقویت کنند و محدودیت‌هایی نیز در جامعه ارائه نمایند (شکل ۱). علاوه بر این، طرح نظری نیز شکل گرفت که در آن ناپایداری‌های چندلایه، هویت جهادی و نابرابری و تنش‌های اجتماعی به بازتولید یکدیگر می‌پردازند (شکل ۲).

این پژوهش گام نخستین است که به‌طور خاص چگونگی دوره کودکی فرماندهان جهادی در افغانستان را بررسی نموده و نقش این دوره را در ظهور اشتیاق و انگیزه‌های حرکت به‌سوی جهادی شدن و دوام این چرخه به‌عنوان هویت اجتماعی و فرهنگی آن‌ها در جامعه، پرداخته است. برای ترویج ذهنیت صلح‌جویانه و معتدل و جلوگیری از تکرار ذهنیت جنگ‌جویانه و خشونت‌طلب، این پیشنهادات را می‌توان ارائه داد: ۱) در ترویج روایت‌های دینی معتدل و سازنده، علمای دینی محلی و منطقه‌ای تفسیری از اسلام که صلح، عدالت، همبستگی اجتماعی، همزیستی مسالمت‌آمیز، حقوق بشر و شهروندی را تقویت کند ارائه نمایند. ۲) دولت‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای و جهانی از مداخله کشورهای که محیط امن برای تربیت افراط‌گرایان فراهم می‌کنند جلوگیری کنند. ۳) ایجاد نظام فراگیری که اقوام و گروه‌های مختلف را در تصمیم‌گیری‌های سیاسی کشور سهیم کند و احساس محرومیت را کاهش دهد. ۴) اجرای طرح‌های کوچک اقتصادی که مستقیماً خانواده‌ها را هدف قرار دهد.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته‌شده از رساله دکتری نویسنده اول مقاله در رشته جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه است که در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد به انجام رسیده است. نویسندگان مقاله از استادان مشاور و پیشنهادهای اصلاحی داوران رساله، داوران ناشناس مقاله حاضر و همچنین مشارکت‌کنندگان پژوهش تشکر می‌کنند.

منابع

- غبار، میرغلام محمد. (۱۳۶۸). افغانستان در مسیر تاریخ. مرکز نشر انقلاب با همکاری جمهوری.
https://archive.org/details/Afghanistan_in_the_course_of_history_Ghubar/Part_1of9/page/n3/mode/2up
- فرزانه‌پور، حسین؛ یوسف‌زهی، ناصر. (۱۳۹۶). کاربرست تاریخی نظریه نخبگان و آسیب‌شناسی نقش کارگزاران بر شکنندگی دولت‌های افغانستان. پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۱۷(۱)، ۹۵-۱۲۲. <http://priw.ir/article-1-364-fa.html>
- مصباح‌زاده، محمدباقر. (۱۳۸۸). تاریخ سیاسی مختصر افغانستان. نشر مرکز پژوهش‌های آفتاب.
- موسوی، سیدعلی. (۱۳۸۸). تاریخ تحلیلی افغانستان از ظاهر شاه تا کرزی. بلخ: انتشارات میوند.
- Akins, H., Clift, W., Kane, J., Kane, P., Rubin, M., Weggeland, D., Young, D. H., et al. (2021). *What we need to learn: Lessons from twenty years of Afghanistan reconstruction*. Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction.
<https://www.sigar.mil/Portals/147/Files/Reports/Lessons-Learned/SIGAR-21-46-LL-Executive-Summary.pdf>
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Barfield, T. (2010). *Afghanistan: A cultural and political history*. Princeton University Press.
https://www.academia.edu/91637729/Thomas_Barfield_Afghanistan_a_cultural_and_political_history
- Charmaz, K., & Thornberg, R. (2021). The pursuit of quality in grounded theory. *Qualitative Research in Psychology*, 18(3), 305–327. <https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1780357>
- De Berry, J., Fazili, A., Farhad, S., Nasiry, F., Hashimi, S., & Hakimi, M. (2003). *The children of Kabul: Discussions with Afghan families*. Save the Children Federation Inc. and UNICEF.
<https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/2601.pdf>
- Dupree, L. (1980). *Afghanistan*. Princeton University Press.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*. Norton.
<https://archive.org/details/childhoodsociety00erik>
- Farzanepour, H., & Yousefzhey, N. (2007). The historical application of elite theory and the pathology of the role of agents in the fragility of Afghan states. *Journal of Political Research in Islamic World*, 17(1), 95–122. [In Persian]. <http://priw.ir/article-1-364-fa.html>

- Ghubar, M. G. M. (1989). *Afghanistan in the course of history*. Center of Nashr-e Enqelab in cooperation with Jomhuri. [In Persian].
https://archive.org/details/Afghanistan_in_the_course_of_history_Ghubar/Part_1of9/page/n3/mode/2up
- Giustozzi, A. (2008). *Koran, Kalashnikov, and laptop: The neo-Taliban insurgency in Afghanistan*. Columbia University Press. <https://archive.org/details/korankalashnikov0000gius>
- Goodson, L. (2001). *Afghanistan's endless war: State failure, regional politics, and the rise of the Taliban*. Columbia University Press. <https://archive.org/details/afghanistansendl0000good>
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Teachers College Press.
<https://archive.org/details/theorizingchildh0000jame>
- Jenks, C. (1996). *Childhood*. Routledge. <https://archive.org/details/childhood0000jenk>
- MesbahZadeh, M. B. (2009). *A brief political history of Afghanistan*. Aftab Research Center Publication. [In Persian].
- Mousavi, S. A. (2009). *An analytical history of Afghanistan: From Zahir Shah to Karzai*. Balkh: Maiwand Publications. [In Persian].
- Piaget, J. (1971). *The construction of reality in the child*. Ballantine Books.
<https://archive.org/details/constructionofr000piag/mode/1up>
- Rubin, B. (2002). *The fragmentation of Afghanistan*. Yale University Press.
<https://archive.org/details/fragmentationofa00rubi>
- Sardar, R. (1985). *Soviet intervention in Afghanistan and its implications for Pakistan* (Publication No. 10.7275/phy1-fr64) [Doctoral dissertation, University of Massachusetts Amherst].
<https://doi.org/10.7275/phy1-fr64>
- Shon, C. (2001). *Lost chance: The changing situation of children in Afghanistan, 1990–2000*. UNICEF.
<https://reliefweb.int/report/afghanistan/lost-chances-changing-situation-children-afghanistan-1990-2000>
- Smith, D. J. (2008). *Love, fear and discipline: Everyday violence toward children in Afghan families*. Afghanistan Research and Evaluation Unit.
https://areu.org.af/wp-content/areu_publications/2016/01/804E-Love-Fear-and-Discipline-IP-print.pdf.pdf
- Smith, J. A. (2013). The construction of childhood, learning and play: An evolutionary and ecological revision. *Youth and Policy*, 111, 44–56. <https://www.youthandpolicy.org/wp-content/uploads/2017/06/smith-construction-of-childhood.pdf>

Turner, M. S. (2010). *It's just not cricket: The Anglo-Afghan wars and their relevance to current operations* (Master's thesis). Marine Corps University.

https://archive.org/stream/DTIC_ADA600140/DTIC_ADA600140_djvu

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press. <https://archive.org/details/mindinsocietydev00vygo/page/n179/mode/2up>

Waldman, M. (2010). *Dangerous liaisons with the Afghan Taliban*. United States Institute of Peace.

<https://www.usip.org/publications/2010/10/dangerous-liaisons-afghan-taliban>